

УДК 339.9:631.145

І. Ю. Сальман,

д. ю. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет

М. І. Ібатуллин,

к. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОГО АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ТА МІСЦЕ В НЬОМУ УКРАЇНИ

I. Salman,

D. Yoo. N., Professor Bila Tserkva national agrarian University

N. Ibatullin,

Ph.D. in Economics, associate Professor National University of life and environmental Sciences of Ukraine

RECENT TRENDS IN GLOBAL AGRI-FOOD MARKET AND PLACE OF UKRAINE IN IT

У статті розглядається сучасний стан розвитку агропродовольчого ринку та місце в ньому України. Обґрунтовано першопричини зростання світових цін на основні види сільськогосподарської продукції. Розкрито роль і місце вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у процесі формування загальносвітової пропозиції продовольства. Обґрунтовано, що в нинішніх умовах високий рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції повинна забезпечувати ефективна державна політика. Доведено, що подальший розвиток зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції повинно здійснювати по наступних напрямках: лібералізація зовнішньоторговельних умов щодо продовольчої продукції; удосконалення законодавства, нормативне врегулювання спірних моментів, що заважають розвитку АПК і зовнішній торгівлі продовольством; покращення інвестиційного клімату в продовольчому комплексі; посилення державної підтримки аграрної сфери; заміна зношених основних засобів; приведення вітчизняних стандартів щодо продовольства до світових вимог; модернізація, впровадження інновацій, технічна та технологічна перебудова АПК. З метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції необхідно суттєве організаційне й технологічне оновлення виробництва, посилення його великотоварності й індустріалізації, приведення технологічних процесів у відповідність до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних вимог тощо.

The article discusses the current state of development of agricultural market and place of Ukraine in it. Substantiated the root cause of the rise in world prices of major agricultural products. The author reveals the role and place of domestic agricultural producers in the formation of global food availability. It is proved that under current conditions, high level of competitiveness of domestic agricultural products should ensure effective public policy. It is proved that the further development of foreign trade of agricultural products should be developed in the following areas: liberalization of foreign trade conditions on food production; improvement of laws and regulations and the resolution of contentious issues hampering the development of agriculture and foreign trade in food; improving the investment climate in the food sector; increasing state support of the agrarian sector; replacement of worn-out assets; harmonization of national standards with respect to world food demands; modernization, implementation of innovations, technical and technological restructuring of the agricultural sector. With the aim of ensuring the competitiveness of domestic agricultural products need substantial organizational and technological renovation of production, strengthening its trade and industrialization, bringing processes in line with international veterinary and phytosanitary requirements and so forth.

Ключові слова: ринок, сільськогосподарська продукція, світове споживання, сільськогосподарський товаровиробник.

Key words: market, agricultural production, world consumption, agricultural commodity producers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За результатами дослідження Організації з продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) і Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) доведено, що внаслідок зростання ціни на продукти харчування в найближчі 10 років підвищаться на 10—40%. За останні 10 років процес збільшення обсягів виробництва продуктів харчування сповільнився, незважаючи на те, що у провідних країнах світу зростає рівень життя і, відповідно, споживання. Експерти зазначають, що темпи росту виробництва і продуктивності в аграрному секторі знижуються, внаслідок чого підвищуватимуться ціни в основному в країнах, що розвиваються, де сім'ї витрачають на харчування близько 60% доходів [1].

За збереження нинішньої тенденції ціни на продукти харчування можуть зрости на 10—40% протягом найближчих 10 років. За оцінками гендиректора Департаменту торгівлі та сільського господарства ОЕСР Кена Аша, ціни на м'ясо будуть зростати набагато швидше, ніж на зерно. Міжнародні організації закликають уря-

ди держав розпочати перехід від застарілої політики стосовно сільського господарства і приділяти більше уваги продуктивності й інноваціям [2].

За прогнозами ООН, через кілька десятків років значно підвищиться попит на продовольство, що пов'язують із зростанням населення у світі та погіршенням природно-кліматичних умов для виробництва сільськогосподарської продукції. Проте перші реальні прояви цього, вже спостерігаються на світовому ринку агропродовольства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем зовнішньої торгівлі продукцією АПК відображено в численних наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: П.Т. Саблука, І.Н. Топіхи, О.М. Шпичака, О.М. Царенка, В.Я. Месель-Веселяка, С.О. Пашка та інших. Разом з тим, в роботах вітчизняних вчених не достатньо обґрунтовано проблем формування та розвитку АПК за умов адаптації галузі до вимог СОТ.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розкрити місце вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку продовольства та запропонувати заходи по посиленню їх ролі в забезпеченні продуктами харчування населення світу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За даними ФАО, за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі, зокрема й у 2014 р. Якщо у грудні 2009 р. загальний індекс цін на продовольчі продукти дорівнював 172,4% (на цукор — 334,0%, олію і жири — 169,3%, зернові — 171,1%, молоко — 215,6%, м'ясо — 120,1%), то у грудні 2012 р. він зріс до 214,7%, при цьому індекс цін на цукор становив 398,4%, олію і жири — 263,0, зернові — 237,6, молоко — 208,4, м'ясо — 142,2%. Зважаючи на зростання основних цінових індексів, експерти не вбачають загострення світової продовольчої кризи та дають негативні для споживачів прогнози щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції.

Об'єктивними причинами світової тенденції до підвищення цін на ринках агропродукції є наступні.

1. Населення планети збільшується стрімкими темпами. Так, якщо у 1990 р. чисельність населення світу становила 5,26 млрд осіб, то у 2014 р. вже досягла 7 млрд осіб. При цьому останнім часом 90% приросту населення припадає на слабозрозвинені країни. Серед регіонів за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка — 31, третє — Азія — 29 осіб [3].

2. Не припиняється прояв тенденції до зменшення площ, придатних для вирощування сільськогосподарських культур. У світі в сільськогосподарському обробітку перебуває 4810 млн га земель (у т. ч. рілля — 1340 млн га, луки і пасовища — 365 млн га). Найбільші розміри ріллі у США (185 млн га), Індії (160 млн га), РФ (134 млн га), Китаї (95 млн га), Канаді (46 млн га), Казахстані (36 млн га) та Україні (32 млн га). При цьому на планеті щороку втрачається від 5 до 10 млн га сільгоспугідь через погіршення стану навколишнього природного середовища і ще 19,5 млн га через стрімкий розвиток промисловості та ринку нерухомості [4].

3. Скорочення пропозиції аграрної сировини через несприятливі погодні умови та стихійні лиха у деяких країнах-виробниках. Повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді у 2012 р. призвели до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищились більш як на 70% за два літніх місяці 2012 р.

4. Збільшення обсягів вирощування зернових для вироблення біопалива. Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським і сільськогосподарським компаніям для вирощування ними пшениці, кукурудзи, ріпаку. В ЄС передбачається відведення від 4 до 13% площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива згідно з Директивою 2003/30/ЄС [5], у якій наголошується на необхідності заміни 5,75% дизеля та бензину на транспорті та просування біопалива.

5. Збільшення споживання продуктів харчування у найбільш населених країнах світу — Індії та Китаї — внаслідок стрімкого зростання економік цих країн, що супроводжується збільшенням доходів населення і споживчого попиту. У кризовий період країни, що розвиваються, продемонстрували багатого помірніші показники стагнації або й зовсім уникли кризи.

6. Політична нестабільність і страйки у країнах Північної Африки. Наприклад, заворушення у Єгипті, який є експортером вуглеводів, а також через Суецький канал забезпечує близько 6% світового перевезення нафти, можуть спричинити підвищення цін на енергоресурси, а отже зростання цін на продовольство у світі.

7. Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку зі збільшенням бюджетних дефіцитів і загрозою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах (Греції, Португалії, Іспанії). Для інвесторів ринки таких країн не-

суть загрози неповернення вкладених коштів, тому дедалі активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у продовольство, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься.

У нинішніх умовах глобалізації світової економіки та загострення конкуренції перед Україною стоїть завдання зміцнити власні позиції на світовому ринку, що вирішується через підвищення конкурентоспроможності базових галузей економіки, серед яких і сільське господарство.

Сільське господарство нашої країни має значний потенціал розвитку, зважаючи на перспективи нарощування обсягів реалізації продовольства на глобальному ринку. З іншого боку, зовнішньоекономічна діяльність визначально впливає на галузь сільського господарства, а виважена політика у зовнішньоекономічній сфері сприятиме реалізації конкурентних переваг порівняно з провідними країнами-експортерами продовольства як за ціною, так і за якістю й асортиментом.

Глобальна конкуренція зумовлює необхідність застосування якісно нових підходів і механізмів розвитку агропродовольчого ринку, враховуючи виклики інформатизації, капіталізації, екології, рівня життя тощо. Україна має торговельні відносини із 150 країнами світу, що сприяє поліпшенню економічного розвитку та укладанню договорів для пошуку нових ринків збуту вітчизняної продукції. Із 1 червня 2014 р. набула чинності Угода про зону вільної торгівлі України з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі, до якої входять Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія, а 20 вересня 2014 р. вступила в дію Угода про зону вільної торгівлі в межах Співдружності Незалежних Держав для України, Росії та Білорусі.

Частка України у світовому експорті всіх товарів (включаючи промисловість, АПК та інші галузі) оцінюється СТО на рівні 0,34%, в імпорті — 0,39%. Близько 20—24% українського експорту становлять продукти агропромислового комплексу України.

Упродовж 2005—2014 рр. експорт продукції аграрного сектору економіки зріс майже в 4 рази і досяг у 2014 р. 18,2 млрд дол. США, імпорт — відповідно у 2,3 рази і 7,9 млрд дол. США.

Поряд з активізацією міжнародної торгівлі вітчизняною продукцією активно зростає і позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Зокрема, у 2005 р. експорт продукції АПК перевищив її імпорт на 1,7 млрд дол. США, у 2012 р. — на 4,2 млрд, у 2013 р. — на 6,5 млрд, у 2014 р. — на 10,3 млрд дол. США.

Найактивнішими партнерами України на міжнародному ринку аграрної продукції є країни ЄС, оборот торгівлі з якими досяг у 2014 р. 8,1 млрд дол. США, країни Азії — відповідно — 6,9 млрд дол. США та країни СНД — 5 млрд дол. США (із них 2,9 млрд дол. США прападає на Російську Федерацію).

Регіональна структура експорту сільськогосподарської продукції за 2014 р.: країни Азії — 30,3% (5521 млн дол. США), країни ЄС — 27,4% (4991,6), країни СНД — 21,6% (3934,1 млн дол. США), країни Африки — 19,2% (3486,6), США — 0,1% (24,5), інші країни — 1,3% (235,9 млн дол. США).

Регіональна структура імпорту сільськогосподарської продукції за 2014 р.: країни ЄС — 39,1% (3082,1 млн дол. США), країни Азії — 17,4% (1371,6) країни СНД — 13,6% (1069,2), країни Африки — 4,9% (386,9), США — 4,2% (328,5), інші країни — 20,8% (1637 млн дол. США).

На внутрішньому ринку продовольчих товарів частка продукції, виробленої на території України, становить 87,5% (проти 50% непродовольчої групи товарів). За останні 12 років частка продовольчих товарів у торговельній мережі, вироблених за межами України, підвищилась від 6,8% у 2000 р. до 12,5%. Прояв цих тенденцій пояснюється підвищенням попиту на імпортні рибу та морепродукти, сири, кондитерські вироби, каву, макаронні вироби та овочі.

За останні сім років обсяг експорту аграрної продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зріс від 11,2 тис. до 31,6 тис. дол. США, або майже втричі.

Дослідження стратегічних засад зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією дає підстави для висновку, що питання її подальшого розвитку найближчим часом мають вирішуватися у таких концептуально важливих напрямках: лібералізація зовнішньоторговельних умов щодо продовольчої продукції; удосконалення законодавства, нормативне врегулювання спірних моментів, що заважають розвитку АПК і зовнішній торгівлі продовольством; покращення інвестиційного клімату в продовольчому комплексі; посилення державної підтримки аграрної сфери; заміна зношених основних засобів; приведення вітчизняних стандартів щодо продовольства до світових вимог; модернізація, впровадження інновацій, технічна та технологічна перебудова АПК.

Отже, враховуючи відносно стабільний попит на продовольчу продукцію на внутрішньому ринку, Україна має стати одним із найбільших світових експортерів продовольства, що найкращим чином позначиться не лише на забезпеченні й гарантуванні продовольчої безпеки країни, а також на її економічному розвитку та забезпеченні зайнятості населення.

Однак для реалізації наявного потенціалу розвитку, успішного проведення реформ у продовольчому комплексі України та подальшого розширення вітчизняного експорту продовольства за номенклатурою у якісному та кількісному вимірі недостатньо лише потужного експортного потенціалу.

В умовах поширення нетарифних обмежень, загострення конкурентної боротьби із найбільшими світовими експортерами продовольства, якими є такі впливові країни, як США, країни-члени ЄС, потрібна цільова підтримка держави саме у напрямку сприяння експорту продовольства.

З огляду на перспективи подальшого посилення торговельно-економічної інтеграції України до структури світових економічних процесів можливі розширення обсягів зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією можна вважати безумовним пріоритетом у зовнішньоекономічній стратегії України. Однак на цьому шляху постає велика кількість фізичних, правових та неформальних інституційних перепон, для подолання яких необхідно консолідувати всі можливості, ресурси, потужний вітчизняний науковий потенціал продовольчої сфери й зусилля з боку законодавчої та виконавчої гілок влади.

На наше переконання, лише у межах вирішення завдань продовольчої безпеки зазначена проблема розвитку продовольчої сфери не буде вирішена комплексно, адже прагне до набагато ширших суто економічних цілей функціонування й розвитку важливого сегмента національної та міжнародної економіки, а також має багато спільного зі стратегічними глобальними соціальними, правовими та політичними процесами.

У XXI ст., в умовах глобальної економіки, Україна може позиціонувати себе, насамперед, як постачальник продовольства на світовий ринок, до того ж продовольства, яке відповідає найвищим екологічним стандартам. Як відомо, на сьогодні український аграрний сектор є одним із найбільших бюджетоутворюючих секторів економіки України, який протягом останніх років демонструє стабільне зростання. Вважаємо, що за таких умов зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією слід розглядати як невід'ємну складову частину процесів розвитку продовольчої сфери та досягнення наступних цілей її функціонування: забезпечення продовольчої безпеки країни, створення робочих місць, тощо. Так, до агропродовольчої сфери має входити сільськогосподарська галузь економіки, що дає робочі місця мільйонам українців (за інформацією Державної служби статистики України кількість сільського населення на 1 лютого 2014 р. становила 14 166 тис. осіб), харчова промисловість та суміжні галузі, що також створюють робочі місця; формування експортного потенціалу, що є одним з основних джерел наповнювання державного бюджету, формує дохідну базу підприємств.

ВИСНОВКИ

Утримання конкурентних позицій українськими агровиробниками як на світовому, так і на вітчизняному ринках вже у середньостроковому періоді вимагатиме суттєвого організаційного й технологічного оновлення виробництва, поси-

лення його великотоварності й індустріалізації, приведення технологічних процесів у відповідність до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних вимог тощо. Серед шляхів реалізації цих завдань: сприяння вертикальній інтеграції агропромислового сектору, інвестуванню капіталів переробних підприємств у розвиток їхньої сировинної бази; надання інформаційної й методичної підтримки інвестуванню в розвиток сільгоспвиробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій, надання гарантій землекористування інвесторам у період до скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель; сприяння залученню інвестицій для переходу на інтенсивний тип розвитку сільського господарства шляхом комплексної механізації й автоматизації виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій та біотехнологій, меліорації землі, вдосконалення організації праці та матеріального стимулювання, поглиблення спеціалізації виробництва й досягнення його раціональної концентрації; забезпечення прозорості використання державної підтримки агропромислового комплексу шляхом оптимізації кількості та змісту державних цільових і бюджетних програм, концентрації їх на заходах "зеленої скриньки" СОТ зі створенням відповідних механізмів використання цієї допомоги, поступового переходу від надання державної підтримки сільськогосподарським підприємствам до сприяння розвитку сільської місцевості, ринкової інфраструктури аграрного ринку, здійснення природоохоронних заходів і розвитку депресивних територій; сприяння організації на регіональному рівні системи професійної підготовки (у сферах аграрного виробництва й економіки агробізнесу) в професійно-технічних училищах і технікумах агропромислового комплексу, стажування в базових, найбільш успішних аграрних господарствах; здійснення моніторингу світового і вітчизняного аграрного ринку, розроблення механізму виявлення й попередження зовнішніх і внутрішніх загроз продовольчій безпеці України.

Література:

1. Варченко О.М. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки / О.М. Варченко // Економіка України. — 2004. — № 7. — С. 53—59.
2. Ціни на продукти у світі зростуть на 40% [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2014/06/6/378367/view_print/
3. В ближайшие годы цены на продовольствие вырастут [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zn.ua/ECONOMICS/v-blizhayshe-gody-mirovye-ceny-na-prodovolstvie-vyrastut-na-40-123569_.html
4. Одінцов М.М. Моделювання факторів формування продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=113>
5. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 632 с.

References:

1. Varchenko, O.M. (2004), "On the question of a combination of state and market regulation of food safety", *Economika Ukrainy*, vol. 7, pp. 53—59.
2. Epravda (2004), "Food prices in the world will increase by 40%", available at: http://www.epravda.com.ua/news/2014/06/6/378367/view_print/ (Accessed 27 October 2015).
3. ZN (2013), "In the coming years food prices are increase", available at: http://zn.ua/ECONOMICS/v-blizhayshe-gody-mirovye-ceny-na-prodovolstvie-vyrastut-na-40-123569_.html (Accessed 27 October 2015).
4. Odintsov, M.M. (2010), "Modeling factors of formation food security", *Efektivna ekonomika* vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=113> (Accessed 27 October 2015).
5. Sabluk, P.T., Bilorus, O.H. and Vlasov, V.I. (2014), *Globalizatsiia i prodovol'stvo* [Globalization and food], NNTs-IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2015 р.